

Ahmedî Divanı'nda Hasta Kavramı ve Göz Hastalıkları

Patient Concept and Eye Diseases in Ahmadi's Divan

Meryem GÜLER, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

Atıf/©: Güler, Meryem & Babür, Yusuf (2020). Ahmedî Divanı'nda Hasta Kavramı ve Göz Hastalıkları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 13, Sayı 1, ss.42-60

Citation/©: Güler, Meryem & Babür, Yusuf (2020). Patient Concept And Eye Diseases In Ahmadi Divan, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 13, Issue 1, pp. 42-60

Notlar/Notes

DOI:

10.46790/erzisosbil.737254

Orcid:

0000-0002-3887-602X

Sorumlu Yazar

Meryem GÜLER

Yüksek Lisans Öğrencisi

meryemguler0609@hotmail.com

Orcid:

0000-0001-7560-021X

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BABÜR

EBYÜ Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim

Dalı

Makale Türü-Article Type

Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received

14.05.2020

Kabul Tarihi-Accepted

22.06.2020

Sayfa-Pages

42-60

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması belirtmemiştir.

Öz:

Klasik Türk Edebiyatı, bir saray edebiyatı olarak görülmesinin ötesinde halkın örf, adet, gelenek, görenek ve inançlarını yansıtan edebiyatımızın bir parçasıdır. Klasik şiir her ne kadar şairin hayal dünyasını sanatkârane üslupla yansıtırsa da realist özellikleri içinde barındırmıştır. Hele ki konu tıp ilmi olunca bunu eserlerinde ustalıkla işlemek aslında bir başarıdır. Tıp bedene yönelik bir bilim dalı iken, edebiyat ise tam tersine ruha yönelik bir ilim dalıdır. Buna rağmen edebiyat ve tıp birbiriyle etkileşim halinde olmuştur. Hastalıkların ve tedavi yöntemlerinin ele alınış biçimleri, cerrahi müdahale, ilaçla tedavi, musiki ve manevi tedavilerin çeşitleri ve koruyucu hekimliğin yıllar önce yapıldığına dair yansımalar beyitlerde kendini göstermiştir. Bu çalışmada ise bahsedilen beyitlere canlı bir örnek olması açısından Ahmedî Divanı esas alınmıştır. Hasta kavramı ve göz hastalıkları ile ilgili kullanılan terimler klasik şiir kültüründe farklı mazmunlarla, edebi sanatlarla geçmiş olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik şiir, tıp, hasta, göz hastalıkları.

Abstract:

Classical Turkish Literature is not only seen as a palace literature, it is part of our literature that reflects the customs, tradition and beliefs of the people. Although classical poetry reflects the poet's imagination, it has realist features. When it comes to medical science, it is actually success to master it in its works. While medicine is a science for the body, literature, on the contrary, is a science for the soul. Literature and medicine have interacted with each other. The ways in which diseases and treatment methods are handled, surgical intervention, medication and reflections that preventive medicine was carried out years ago showed itself in couplets. In this study, Ahmedî Divan was taken as the basis for being a living example for the couplets mentioned. The terms used in the concept of patients and eye diseases are old in classical poetry culture with different excuses, literary arts.

Keywords: Classical poetry, medicine, sick, ophthalmology

1. GİRİŞ

Tababet ilmi, her yönüyle hayatın içinde yer almış; edebiyatta, müzikte, sanatta ve daha birçok alanda var olmuştur. Bu bağlamda tababet ilminin Osmanlı toplum hayatındaki yeri, Osmanlı'nın tıp alanındaki ileri seviyesi, hekimlerin telif ettiği yazma eserler dikkate alınmıştır. Tıbbi terimlerin ve tedavi yöntemlerinin Osmanlı şiirine yansımalarının tespiti ve değerlendirilmesi, çalışmanın çıkış noktasıdır. Aynı terimlerin ve tedavi yöntemlerinin modern tıptaki karşılıkları ise çalışmayı şekillendiren diğer hususlardır.

2. KLASİK ŞİİRDE TABABET UNSURLARI

Tababet ilmi, hasta olan bireyin bedeninde oluşan aksaklığı düzeltmeye çalışan, teşhis ve tedavi eden bir bilim dalıdır. Tedavi olmaya gelen hastaların aynı zamanda yaşantıları, fikirleri, ruhlarıyla da muhatap olup onları hem bedenen hem kalben iyileştiren sanatın da bir parçasıdır.

Dünya Sağlık Örgütü anayasasına göre sağlık: *“Sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, bedenen, ruhen ve sosyal yönden tam iyilik halidir”* şeklinde tanımlanmıştır. Sağlık kişisel bir kavram olarak kalmayıp aynı zamanda toplumsal bakımdan da önem arz etmektedir. Çünkü her toplumun sosyo-ekonomik özellikleri, değer ve norm sistemi, kurumsal yapıları farklılıklar göstermektedir. Bu çerçevede toplumun koyduğu amaçları izleyebilen ve bu amaçları kendi bireysel yaşamın içinde bütünleştirebilme yeteneğine sahip olan kişileri sağlıklı olarak değerlendirebiliriz. Böylece *sağlık* hem mikro hem de makro düzeyde tüm sosyal sistemler için öncelikli olarak işlevsel gerekliliğe sahip bir kavramdır (Oskay, 1993: 96-97).

Hastalık ise: *“Fiziksel, ruhsal ve sosyal tam bir iyilik hâlinin yokluğuna”* denilmektedir. Hastalık da aynı zamanda sosyal ve kültürel bir olgu olduğundan dolayı sadece dokuların ve organların fizyolojik fonksiyonlarını yerine getirememesi olarak görülmemelidir. Sağlık tanımında olduğu gibi hastalık tanımı da bir toplumun ekonomik, siyasal ve kültürel yapısı ve hastalık kalıpları da birbirinden farklılaşabilmektedir. Hastalık ve sağlığın tanımı, kültürden kültüre, topluluktan topluluğa ve hatta kuşaktan kuşağa değişmektedir (Zirhinlioğlu, 2012: 39).

“Hekimlik; beden hastalıklarını iyileştirir, bilgelik; ruh hastalıklarını iyileştirir.” sözüyle Demokritos, *“Bir hekim aynı zamanda filozof olursa ilahlar seviyesine yükselir.”* diyen Hipokrat da bedenin ve ruhun bir bütün olduğu ilmin yanında bilgeliğin de gerekli olduğunu, hekimliğin yalnızca bir meslek olmadığını ayrıca alim, sanatkâr, müzisyen, filozof olduğunu vurgulamışlardır. Ali Haydar Bayat'ın Tıp Tarihi adlı kitabının ön sözünde yer alan *“Yeryüzünde vücut acısının koparttığı ilk çığlık hekim çağırın ilk ses olmuştur; ancak bu sese ne zaman cevap verildiğini bilememekteyiz”* (Bayat, 2010: 14) yargısı hasta olan kişilerin hekimlik ile arasındaki ilişkilerini çok eskiye dayandığını göstermektedir.

Klasik şiir muhteva bakımından aşk, sevgili, güzellik, doğa, tasavvuf, astronomi gibi çeşitli kaynaklarla beslenmiştir. Arapça ve Farsça tamlamalara, sözcüklere sıklıkla rastlanan şiirde tababet sanatının da işlenmesi, şairler tarafından eserlerinde yoğunlaşması ustalık gerektirmiştir. Tıbbi esasları, halk hekimliğini, gelenek, görenek ve inançlarını bünyesinde bulundurmışlardır. Şairlerin ilham faktörleri arasında bu konuda yer alan; hekim, hasta, teşhis, tedavi, ilaç, yara, hastalıklar ve alametleri, hasta ziyaretleri, tedavi yerleri gibi mazmunlar yer almıştır. Böylece

ister hekimlikle ilgilen sin ister halk arasında normal bir şair olsun edebiyatın tarih, müzik ve diğer bilim dallarıyla ilişkisi olduğu kadar sağ lıkla da ilişkisi göz önüne getirilmiştir.

Klasik şiiri ve halk edebiyatı unsurlarını içinde barındıran yaralarla dolmuş olan aş ığın tedavi arayışı, tabipten medet umması lakin bu çarenin de sadece âş ık olduğu kişinin yolunda olmasıyla dermansızlığını ifade etmesine dair birkaç örnek şu şekildedir:

*Senün **derdün** benüm **derdüme dermân**
Senün **zahmun** bana **merhem** olupdur* (Ahmedî, Divan, G. 273/5)

*“Ah u zarım sinem dolu **yaralar**
Dermanını dosta sordum bir zaman
Tabip bulunmaz mı bana çareler
Yar yolunda viran kaldım bir zaman”* (Mahsun Akmeşe, Türkü)

2.1. Klasik Şiirde Tababet Unsurlarının Kullanımı

Klasik şiir, altı yüz yıl hüküm süren bir imparatorluğun sadece saray çevresinin değil aynı zamanda toplumu ilgilendiren her olay ve durumu izah eden edebiyat olmuştur. Konuları şairler kimi zaman Arapça, Farsça kelimeleri ağır basan ağdalı bir şekilde ifade etmekle birlikte kimi zaman da halka hitap edecek şekilde yazmışlardır. Bu konular Kuran-ı Kerim, hadisler, tarih, mitoloji kaynak olmakla beraber tıbbıa dair pek çok kavram da gerçek anlamlarıyla veya benzetme yoluyla klasik şiire malzeme olmuştur. Hatta tıbbi kavramların bir kısmı mazmunlaşmıştır. Lakin klasik şiirde yer alan tıbbi terminolojiye dair inceleme ve araştırmalar oldukça az ve sınırlıdır. Şifahanelerde musiki ve su sesi ile tedavi uygulayan bir medeniyetin tıp birikimi ve metotlarının şiire yansımaması zaten olanaksızdır. Bunun yanında hekim olup divan tertip eden pek çok Osmanlı müellifi de kaynaklarda kayıtlıdır. Bu kayıtlara daha rahat ulaşabilmek adına farklı yüzyıllara ait çeşitli beyitlerde tababet ilmine dair kavramlar bulunup tespit edilmiş, konulara göre tasnif edilmiştir.

Divanlarda geçen tababet ilmine dair kavramlardan bir kısmı şekildedir:

1. Hasta (*Bîmâr, Marîz, Rencûr...*)
2. Hasta Ziyareti (*İyâdet*)
3. Hastalık Anlamında Kullanılan Terimler (*Derd, Maraz, İllet, Renc, Sekâm...*)
4. Sağlık Anlamında Kullanılan Terimler (*Sağ lıh, Selâmet, Sıhhat...*)
5. Tıbbi Meslekler İle İlgili Kullanılan Terimler (*Bukrat, Cerrâh, İbn-i Sînâ...*)
6. Tedavi Yerleri (*Bimârhâne, Darü’ş-Şifâ, Mâristân, Şifâhâne...*)
7. Hastalıklar (*Ahvel, Ciğer İle İlgili Hastalıklar, Cünûn, Gaseyân/Kây Etmek, Göze Ak Düşmesi...*)
8. Yara İle İlgili Kullanılan Terimler (*Dag, Yara, Zahm...*)
9. Teşhis Yöntemleri-Hastalık Alametleri (*Ağrı, sızı, ıztırap çekmek, Ateşin çıkması, Bedenin Erimesi, Yüzün sararması...*)
10. Tedavi Metodları-İlaçlar (*Çâre, Eczâ, Hacamat, Macun, Nabız Tutma, Nişter, Tiryâk...*)
11. Manevi tedavi (*Dua, Hava de ğişimi, Muska...*)
12. İlaçların Konulduğu Kaplar (*Dürc, Hokka*)
13. Ahlat-ı Erbaa

14. Koruyucu Hekimlik (*Beslenme, Sosyal Hayatta Ölçülülük, Temizlik...*)
15. Mazmunlar (Alternatif Tıp-Bitkisel Tedavi-Cevherler) (*Anber, Ebu Cehil Karpuzu/Hanzale, Gülsuyu, Kâfûr, Kan aldirmek, Musiki, Tûtyâ...*)

3. AHMEDİ DİVANI'NDA HASTA TERİMLERİ VE GÖZ İLE İLGİLİ HASTALIKLAR

3.1. Ahmedî Divanı'nda Yer Alan Hasta İle İlgili Terimler

Hasta kavramı klasik şiirde; bîmâr, derd-mend/derd-bend/pür-derd/derd-nâk/derd-zede/derd-perver/derd-keş, haste/hasta, marîz, mübtelâ, alîl, rencûr, sakîm, sayru/sayrı kelimeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Hasta olan kişi âşğının karşısında aşkından dolayı ızdırap çekmektedir. Tedavi olabilmek, dermana ulaşabilmek için çareler aramaktadır. Kimi zaman günahlarından hastalandığını belirten şair Hz. Peygamber'den şefaât dilemekte kimi zaman da Allah'ın her şeye gücü yettiğini, her şeyi bilen ve derman veren olduğunu belirterek O'ndan şifa dilemektedir.

Hasta olan bir kişinin ilacının acı olması, diyetine dikkat etmesi, tedavi amacıyla kullanılan alternatif tıptaki bitkisel ilaçların varlığı, kişinin hangi hastalığa yakalandığı gibi bilgiler de beyitlerde şairler tarafından kullanılmıştır. Ahmedî de Divanı'nda incelemiş olduğumuz bu kelimelere oldukça yer vermiştir.

3.1.1. Alîl

Alîl, Arapça; "hasta, hastalıklı, mariz, illetli kimse; kör; harap, bitkin" gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 32). Bu kelimeye divanda Ahmedî 1 yerde yer ayırmıştır. Ahmedî kelimeyi hem göz için görme engeli olma hem de hasta olma anlamında tevriye sanatını kullanarak işlemiştir. Bunu yaparken de klasik edebiyatta şairler tarafından sıklıkla kullanılan nergis çiçeğinden yararlanmıştır. "*Nergis, divan şairlerinin en çok ilgilendikleri çiçeklerdendir. Beyaz ve sarı renkli taç yaprakları, çiçek kısmının yuvarlak olması, suya ihtiyaç duyması, taç yapraklarının yere yakın ve eğik olması, kokusuz ve meyvesiz olması, ince ve zarif görüntüsü açısından şiirlerde kullanılmıştır. Bu bakımdan nergisin klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgilinin gözü ile benzerlik ögesi olarak değerlendirilmesine dayanır.*" (Bayram 2007:214). Ahmedî de beytinde; sevgiliye hasret, âşık olan kişinin ağlamaktan görme yetisini kaybetmesini gözlerinin önüne beyaz perde inmesi ile nergisin beyaz renkli oluşuna ithaf etmiştir. Böylelikle nergis, göz, sevgili, aşk, beyaz renk (saf ve temiz aşktan dolayı) ve hastalık kavramları arasında bağlantı yapmıştır.

*Tutagunun hasretinden gonca olup teng-dil
Gözlerünün fitnesinden nergis olmuştur alîl* (G. 379/4)

"Dudağının hasretinden goncanın gönlü sıkılmış, gözlerinin ortalığı karıştıran bakışlarıyla beraber nergis de hasta olmuş, gözleri görmez olmuştur."

3.1.2. Bîmâr

Kelime "hasta, sayrı" anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 120). Farsça'da ise "ölüm korkusu olan hastalık, çok tehlikeli hastalık" anlamında olmakla birlikte "sağlığı bozuk, sıhhsiz, hasta" anlamlarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Beyitlere de "ölüm tehlikesi bulunan hastalık" olarak yansımıştır (Zülfe, 2012: 154).

Klasik şiirde âşık olan bîmâr; sevgilinin gözü, gamzesi, saçı, işvesi ile hasta olmuştur. Aynı zamanda sevgilinin dudakları ile şifa bulmaya çalışan kişidir. Tasavvufi anlamda da hasta olan âşığın Eyüp peygamberin sabrını örnek alıp sevgilinin açtığı yarayla tedavi olmak istemeyen kişidir. Çünkü Eyüp peygamber yaralar Allah'ı anmasına engel teşkil edesiye kadar sabır göstermiş, isyan etmemiştir. Yaralar, kalbine ve diline ulaşınca Allah'ı zikredemeyecek diye üzüntüye kapılıp Allah'a şifa bulma ümidiyle niyaz etmiştir.

Ahmedî Divanı'nda da 17 yerde bu kelime; derd, şifa, tımar, tabib, sevgilinin dudağı, gözü, sevgiliye kavuşamama, tedavisinin onun elinden olduğu ile ilgili mazmunlarla yer almaktadır. Aşk derdine tutulan âşığın durumunu anlatmak için kullanılır. Sevgilinin bu hastalığa yakalanma nedeni olmasıyla birlikte sevgiliden şifa bulma ümidi de vardır. Buradaki âşkından hasta olunan kişi kimi zaman Hz. Peygamber kimi zaman da gerçek bir sevgili olmuştur. Hz. Peygamber'den derman isteme yöntemi ise ondan şefaât dileme şeklinde olmuştur.

Gerek ki sini sevene senden vefâ ola
Bîmâr olursa **derdine** vaslun **şifâ** ola (G. 25/1)

“Seni seven âşığa senin vefalı olman, hasta olursa da onun derdine onunla kavuşarak şifa olman gerekir.”

Sensüz ne diyeyim ki nice zâr olmuşam
Tîmâr eyle bana ki **bîmâr** olmuşam (G. 443/1)

“Ey sevgili! Sensiz ne diyebilirim ki ağlayıp inleyen olmuşum. Beni tedavi et ki (senin hasretinden) hasta olmuşum.”

*Rencûr düşdüm ü bana **dermân** bulunmadı*
Bîmâr oldum u bana **tîmâr** itmedi (K. 712/6)

“Sıkıldım, bunaldım, çaresiz düştüm ve bundan dolayı bana bir çare bulunmadı. Hasta oldum ve bana kimse bakmadı, yaramı tedavi etmedi.”

3.1.3.Derd-mend

Derd-mend, Farsça; “dert sahibi, tasalı, kaygılı, *derd-nâk*; dertli, tasalı, kaygılı, *derd-per-ver*; acı çeken, dertlenen, *derd-zede*; dertli, kaygılı, üzüntülü kişi” anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 198).

Ahmedî Divanı'nda toplamda 15 yerde bu kelimelerle ilgili kısımlar bulunmaktadır. Sevgilinin âşkından dolayı hasta olup tabipten derman istemesini içermekle birlikte kimi yerlerde dermanın yalnızca sevgilisinde olduğunu, kimi yerlerde bu aşk sevdasının kişide oluşturduğu yarayı aynı dertten mustarip olanların anlayacağını kimi yerlerde ise bu dertle mutlu olduğunu beyitlerde aktarmıştır. Sevgilinin cemalinden, saçından, bakışından aşk derdine düşüp dert dolu hastalığa tutulan âşık, dermanını sevgilinin dudağında aramıştır.

Hastalarun zahmı vü hem zahmlarun merhemi
Derd ü mend olanlarun derdi vü hem **dermânı** ol (K. LI/14)

“(Ey Sevgili!) Bu hastaların yarası olmakla beraber bu yaraların merhemi de ol. (Ayrıca) dert sahibi kişilerin de hem derdi hem de bu dertlere şifa ol.”

Şavkunun zevkini tuyan kişi cân mihrini kor
Derdünün dürdini içen kişi dermâna güler (G. 232/6)

“Işığın zevkini duyan kişi canın güneşini ortaya koyar, derdinin tortusunu içen kişi ise (onun mutluluğu ile) şifa olan şeye gülümser.”

Derd-mend itdi beni fitne gözün işveleri
Tutagundan acebâ **derdüme dermân** ola mı (Z. 18/2)

“Beni bu ortalığı karıştıran gözün naz ve edası dert sahibi etti. Acaba bu derdime dudağın-
dan bir şifa bulunmaz mı?”

3.1.4.Haste

Haste, Farsça; “hasta, rahatsız, sayrı” gibi anlamlarına gelen eski metinlerde karşımıza çıkan hasta kavramının asıl şeklidir (Devellioğlu, 2010: 387). Hasta olan kişinin mizacı bozulmuş, vücut dengesini sağlayan dört hılttan birisi ya azalmış ya da artmıştır. Osmanlı tıp felsefesinin temeli bu dört hılt kan, balgam, safra (sarı safra) ve sevdadan (kara safra) oluşmaktadır. Ahlât-ı erbaa olarak adlandırılan bu kavramların kökeni Eski Yunan ve Eski Mısır’a kadar gitmektedir. Eski tıp anlayışına göre vücuttaki bu dört sıvı dengeli olduğu durumda kişi sağlıklı olur, denge bozulduğunda ise hastalıklı olarak kabul edilirdi (Ataseven ve Öztürk, 2018: 91).

Edebiyatta dengesi bozulup hasta olan kişi ile ilgili kavramlar çokça karşımıza çıkmaktadır. Hasta olan kişinin ruhen, fiziken ya da sosyal anlamda vücut bütünlüğü bozulmuştur. Çeşitli hastalıklar; baş ağrısı, göz hastalıkları, aklın yitilmesi, vesvese hatta doğum ağrısına kadar eserlerde geçmiştir. Bununla beraber de tedavi yöntemleri, koruyucu önlemlerin alınması hakkında da bilgi verilmiştir.

Ahmedî de Divan’ında hasta kelimesini 34 yerde zikretmiştir. Ahmedî tıp bilgisinin de vermiş olduğu tecrübeyle aşk derdinden hasta olup doktordan nabzını tutmasını istemektedir. Nabız ölçme kalbin bir dakika içinde atış hızını göstermektedir. Hastaların durumunu değerlendirmek için kullanılan teşhis yöntemlerinden bir tanesidir. Gül-şeker, şeker-i nar, em, merhem gibi mazmunları da haste (hasta) kavramıyla kullanması aşk derdine tutulan hastanın dermanını sevgilide onun elinden olduğunu tıp terimleriyle harmanlayarak sunmuştur.

Zülfi sevdâsıyla oldum **hasta dutgıl nabzumı**
Kim perîşândur mizâc u hâl müşkil iy **tabîb** (G. 48/2)

“Ey tabip, sevgilimin zülfünün aşkıyla hasta oldum nabzımı tut ki halim ve ruhum perişan olmuştur.”

Dudagun Âb-ı Hayvândur kamusı **derde dermândur**
N’ola ben **hastaya** birgün sevâb idüp **devâ kılsan** (G. 344/4)

“Sevgili, senin dudağın bana ölümsüzlük suyudur. Tüm dertlere derman, hastalıklara şifadır. Ne olur benim gibi hasta olan birisine deva eyleyip, sevap kazansan?”

Anunçun Ahmedî heves ider lebüne kim
Dil **hastadur** ana **şeker-i nârdân** gerek (G. 356/7)

“Gönül hastadır onun için dudağına heves eder ki ona (anca) ateş gibi şeker olan dudağın (yakarak) şifa verir.”

3.1.5. Mübtelâ

Mübtelâ kelimesi Arapça; “fena şeylere düşkün, tutkun, tutulmuş, hastalığa tutulmuş” gibi anlamlara gelmektedir. *Mübtelâ-yı aşk* “aşka tutulmuş”, *mübtelâ-yı maraz* ise “hastalığa tutulmuş” manalarında. (Devellioğlu, 2010: 387).

Ahmedî Divanı’nda bu kelime hastalığa tutulmuş anlamında 2 yerde geçmektedir. Genellikle aşk hastalığına, derdine düşmüş olan kişi için kullanılan bir terim olup sevgilinin ayrılığıyla yahut onun herhangi bir hareketiyle kendinden geçen âşık için ifade edilmiştir. O öyle bir hastalıktır ki hem acı çeker hem de bu acıdan zevk alır. Âşık, aşk derdinin kendisine tutulur da kendini unuttur yalnızca sevdiği hale bürünüp, onun ruhuna ulaşmıştır. Belki de âşık olan kişi sevdiğine yaklaştığı, onun haletine ulaştığı için bu derdine derman istemez. Çünkü tedavi olmaya kalkarsa yine kendisi olur, aşkın büyüünden uzaklaşıp normal durumuna geri gelir.

Oldı firâkun odı bana derd ile belâ
Vay ol kişiye kim ola bu derde **mübtelâ** (G. 3/1)

“(Ey Sevgili!) Senin ayrılığın ateşi bana dert ile bela oldu. Öyle ki bu aşk derdine tutulmuş olan kişinin vay haline!”

Bini belâ vü derde çün iderdi **mübtelâ**
İşveyle gönlümi alıbanun n’iderdi yâr (G. 138/7)

“Sevgili öyle bir cilve yapardı ki gönlümü alır, beni bu bela ve derde düşkün ederdi.”

3.1.6. Rencûr

Rencûr, Farsça’da; “sıkıntılı, incinmiş; rahatsız, hasta, dertli” gibi anlamlara gelmekte, dil-i rencûr da; “incinmiş, hasta olan gönlü” ifade etmektedir (Devellioğlu, 2010: 1036). Divanda 9 yerde geçmektedir. Âşık olan kişi Ahmedî Divanı’nda; sevgilinin hasretinden dolayı gönlü sıkılmış, uyku dahi uyuyamaz hale gelmiştir. Öyle ki sevdiğinin şifa bulmamasından dolayı yakınmış, verilen ilacı reddetmiş sadece sevgiliden gelecek olan dermana derdini açmıştır. Ayrıca kimi beyitlerde ise tasavvufi düşüncesini ön planda tutarak insanları doğru yola götürecek, dilediğini de hidayete erdirecek olan Hak Teâlâ’nın hasta olan kişi için de şifasını yalnızca Şafi ismine sahip O’nun vereceğini vurgulamıştır.

Gözine uyhu girmez hasretünden
Aceb mi ger ola **rencûr** nergis (Tk. B. III/4)

“(Ey yar!), senin hasretinden gözüne uyku girmez. Bu yüzden midir ki nergis sıkıntılı bir şekilde aşk hastası olmuştur?”

Rencûr düşdüm ü bana **dermân** bulunmadı
Bîmâr oldum u bana tîmâr itmedi (G. 712/6)

“Rahatsız oldum, sıkıntıya düştüm ve bana hiçbir yerden, hiçbir şekilde derman bulunmadı, hasta oldum ve (o yâr) beni tedavi etmedi.”

Ol durur güm-râh olana hüdâ
Ol durur **rencûr** düşene **şifâ** (Mevlid/54)

“Yolunu kaybetmiş olan, yolunu şaşırılmış olan kişiye yol gösteren olan Allah’tır, hasta olan kişiye de şifa veren yine O’dur”

3.1.7.Sakîm

Sakîm, Arapça’da; “yanlış, hatalı, bozuk, sakat; sağlığı yerinde olmayan, hasta, hastalıklı olan kişi” demektir (Devellioğlu, 2010: 1069). Ahmedî Divanı’nda 9 beyitte yerini almıştır. Ahmedî hasta anlamına gelen zengin içerikli kelimeler kullanmıştır ki sakîm de onlardan bir tanesidir. Ahmedî bu anlamları kullanırken aynı zamanda ikinci anlamları da akla gelecek şekilde kullanmıştır. Tıpkı sakîmin de hasta, bozuk, sakat anlamlarında kullandığı gibi.

Aşk iki iken bir olmaktır. İki ruh ve iki bedenden tek olmak. Aşk öyle bir şey ki yarım olduğunu aslında sevdiğinle öğrenmektir. Onunla bütün olmak, tamamlanmaktır. Lakin insanın sevdiği bu tamamlanmaya yanaşmayınca yarım kalıp hastalanmaktır. Öyle bir hastalanmak ki hiçbir ilacı bulunmaz bu derdin. İşte hasta olan kişinin sevdiğinin yalnızca kendini düşünmesi, belki de bencil olmasından dolayı aşığını eksik bırakır. Âşık da iyileşemez yanar durur, hiçbir zaman sağlığına kavuşamaz.

Lâleyi yahdı yüzün şavkı oda
Nergisi kıldı gözün ışıki **sakîm** (K. 449/2)

“Yüzünü görme arzusu laleyi yaktı, gözünün aşkı da nergisi hasta eyledi.”

Vardur ilâc ilm ile dürlü sakâmete
Ben ol **sakîmem** uş k’iremezem selâmete (G. 543/1)

“Türlü bozukluklara, hastalıklara ilim ile her türlü ilaç vardır. Ben öyle bir hastayım ki bir türlü sağlığa kavuşamam, iyileşemem. (benim hastalığımın çaresi yoktur)”

3.1.8.Sayru

Eski Türkiye Türkçe’sinde halk ağzında hasta olarak geçen sayru Türkçe’nin tarihsel gelişiminde de; “üzgün, hasta, marîz, mehcûr” gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Eski Türkçe’de, Türkiye Türkçe’sinin çeşitli ağızlarında kullanılan bu kelimeye Ahmedî de beyitlerinde yer vermiştir. Divanda 10 yerde geçmektedir. Sevgilinin dudağını şifa olarak gören Ahmedî günah diye yönelmemesi gerektiğini söyleseler dahi o “*hasta olan şifadan kaçır mı?*” örneğini gösterir. Aşk öyle bir şeydir ki sevdiği için yanar durur. Sadece sevgili, onun dudağı söndürür bu yangını, onda bütünleşir. Şifa niyetine sarılır sevdiğine âşık. Divanında ayrıca Re-sullah’a eren, onun şefaatine mazhar olan kişinin selamet bulmasına da değinmiştir. Böylece Ahmedî hem mecazi hem de ilahi aşka, tasavvufi aşka beyitlerinde yer vermiştir. Bunu yaparken büyük bir ustalık sergileyerek anlaşılır bir dil kullanmıştır.

Lebinün la’line meyl itme dirler
Ne sayru ola kim kaçır şifâdan (K. 488/4)

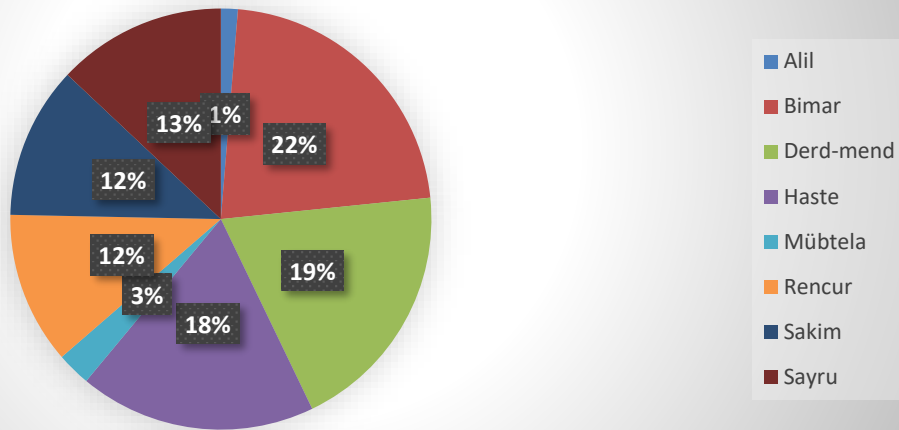
“Dudağının kırmızısına yaklaşma derler lakin hasta olan tedavi olmaktan kaçır mı?”

İy niçe sayru k’ana irdi Resûl
İrdügi demde selâmet buldı ol (Mevlid/415)

“Ey nice hasta Hz. Peygamber’e erişti de eriştiği zaman hemen sıhhat buldu.”

Divanda hasta terimleri ile ilgili geçen “alil, bîmâr, derd-mend/derd-bend/pür-derd/derd-nâk/derd-zede/derd-perver/derd-keş, haste/hasta, mübtelâ, rencûr, sakîm, sayru/sayrı” kelimeleri beyitlerde geçtiği sayı adedine göre yüzdelerle ayrılmıştır. Bu tabloya göre divanda hasta anlamında en fazla “bîmâr”, en az da “alil” kullanılmıştır.

Divanda Geçen Hasta İle İlgili Terimlerin Sayı Adedine Göre Yüzdelerle Değerlendirilmesi

Tablo 1. Ahmedî Divanı’nda Yer Alan Hasta ile İlgili Terimlerin Yüzdelerle Değerlendirilmesi

3.2. Ahmedî Divanı'nda Yer Alan Hasta Kavramının Modern Tıpta Kullanımı

Esenliği yerinde olmayan, sağlığı bozuk, organlarından herhangi birinin işleyişinde bir bozukluk duyumsayan kişiye hasta denilir. Hastalık; hasta için biyolojik, ruhsal, sosyal, çevresel, ailesel, psiko-sosyal çok boyutlu bir olgu olmakla bir yaşam, kimlik ve var oluş krizidir (Argun ve Dursun, 2010: 18).

Edebiyatta bilimsel ifadeden ziyade estetik bir güzellik, kulağa hoş gelme gibi unsurlar ön plandadır. Bu yüzden tababet unsurları kullanılsa bile şairler tarafından hasta ifadesi yerine aynı anlama gelecek farklı terimler tercih edilmiştir. Bilim dünyasında ise bilgi vermek, net ifadeler kullanmak, belge sunmak esas olduğu için tıbbi anlatımlar gerçek boyuttadır. Çünkü tıbbın amacında hastaya yararlı olma, sağlık hizmetini etkili bir şekilde verme görevi vardır. Hastayı olduğu gibi kabul gören hekim hastanın teşhis, tanı, tedavi süresince onu dinleyen, anlayan, koruyan, onunla iletişim kuran ve ona güven veren bir yaklaşımdır.

3.3. Ahmedî Divanı'nda Yer Alan Göz Hastalıkları İle İlgili Terimler

3.3.1. Ahvel

"Bir şeyi çift gören, şaşlı." anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 2010: 22). Ahvel, Arapça **havel** "şaşı olmak" kelimesinden türemiştir.

a) Ahmedî Divanı'nda Ahvel Kavramı:

"Ahvel" ve "havel" klasik şiirde şairler tarafından "şaşılık, şaşlı görme, çift görme, eğri bakma; mecazî anlamda da iki yüzlülük, adaletsizlik, ters görme, yanlış görme" gibi anlamlarda tevriye, tariz, benzetme gibi edebi sanatlarla beraber kullanılmıştır.

Ahmedî de Divanı'nda 8 yerde ahvel kelimesinden bahsetmiştir. Bu kelimeyle beraber şaşılık hastalığına atıf yapmış ve şaşlı olan bir kimsenin düzgün görmediği, bir olan şeyi çift gördüğüne değinmiştir. Ayrıca klasik şiirlerde sıklıkla kullanılan gözgü yani ayna olarak nitelendirilen kelimeye ahvelle birlikte yer vermiştir. Kişi aynaya nasıl bakarsa karşıda da o şekilde görür. Meczazî anlamda da bir kişi içinde ne varsa olaylar, durumlar karşısında iç dünyasını yansıtır, etrafı o şekilde görür.

Ahvel göre nazîrünü itse sana nazar

Sen bulasın misâlünü gözgüde f'îl-mesel (K. LV/5)

"Sana bakan kişi şaşlı ise (o çift gördüğünden dolayı) sen kendine benzeyeni aynada görür gibi olursun."

Kej behmayana sâyeyile şahs bir-durur

Ahvel bigi biri iki görmek olur muhâl (G. 394/5)

"Eğri bakmayana gölgeyle şahıs birdir, şaşlı olan kişi ise bir olan şeyi çift gördüğü için ona bu durum imkansız olur."

b) Ahvele Dair Geçmişten Günümüze Tıbbi Bilgileri

14. yy'da yaşamış olan Şîrvânî'nin "Mürşid" adlı göz hastalıkları eserinin II. kitabın XV. bâbının 5. faslında "havelün sebeblerin ve hem ilaçların bildürür" başlığı ile şaşılık nedenleri ve ilaçlarını incelemiştir (Bayat-Okumuş, 2004: 282). Şîrvânî şaşılığı "*doğurdukların olmuş*" ve "*büyüklerde olmak*" üzere iki kısma ayırmıştır. Şiddetli baş ağrısı, febril konvülsiyon, soğuk algınlığı, epilepsi, menenjit, hidrops, göz kararması, baş dönmesi ve buna benzer birçok hastalığın şaşılığa neden olabileceğini anlatmıştır.

"Doğurduklarında olmuş" kısmında şaşılığa ilacın yarar sağlamayacağını ifade etmekte, siyah bez parçalarıyla gözü ve yüzü örterek, gözleri tek yöne baktırıp, karşısına konan ışığa baktırarak "ışığı iki gözlerine bile beraber düşürmenin öneminden söz etmektedir.

"Büyüklerde olmuş" kısmında ise şaşılığın etiyolojik nedenleri arasında birçok hastalığı sıralamakta, bunların tedavisi için çeşitli oral ilaç ve otlar, göze sürme çekme, kan damlatılması, kompres uygulamaları, göz kapaklarına özel yakı uygulaması gibi çareler önermektedir (Keskimbora ve Yeşilli, 2006: 68- 71).

Ali Bin İsa da göz hastalıklarıyla ilgili eserlerin en eskisi ve kapsamlısı olan *Tezkiretü'l-Kehhâlîn fî'l-'Ayn ve Emrâzihâ'nın* 3. bölümünde "Gözün İç Hastalıkları" başlığı altında şaşılığa değinmiştir (Bayat, 2016: 225-226).

Günümüzde şaşılık (*strabismus*), "*Uzak bakışta paralel olan görme eksenlerinden herhangi birinin, herhangi bir yöne doğru sapmasına*" denir. Şaşılık sadece estetik bir hata değil, aynı zamanda görme sistemini bozan bir durumdur (Küsbeci, 2015: 189-190).

Gözlerde sulanma, baş ve göz ağrısı, çift görme, üç boyutlu görme yeteneğinin kaybolması, baş ve gözün bir yana çevrilerek bakılması, bulanık görme belirtileri vardır.

Anamnez, görme keskinliği değerlendirilmesi, rutin göz muayenesi, kapama testi, Hirshberg testi gibi şaşılığın araştırılması ve gerekirse ileri tetkiklerin yapılması şaşılığın tespiti için gerekli olan muayene yöntemleri arasındadır.

Şaşılıklarda tedavinin amacı, görme keskinliğini artırmak ve estetik düzelmeyi sağlamaktır. Bunları gerçekleştirmek için de çeşitli tıbbi yöntemler uygulanmaktadır (Küsbeci, 2015: 201).

3.3.2. Âmâ (Kör-Kur-Ekmeh)

"Görme duyusundan mahrum olan, görme yetisi olmayan" anlamına gelen *âmâ kelimesinin kökü* Farsça ve Orta Farsça (Pehlevice veya Partça) kūr veya kōr "gözü görmeyen" sözcüğüne dayanmaktadır (Çağbayır, 2007: 2790). Farsça sözcük Soğdca aynı anlama gelen kōr sözcüğü ile eş kökenlidir. Aynı zamanda "anadan doğma kör" anlamında *ekmeh* de edebiyatımızda görme engeli anlamında kullanılmaktadır (Devellioğlu, 2010: 241).

a) *Ahmedî Divanı'nda Âmâ Kavramı:*

Klasik şiirde "görememek, görme yetisini kaybetmek kör olmak"; mecazî anlamda ise "gafil, gönül gözü kapalı olmak, hakikatleri görememek, kör şeytana kör talih, kara baht" gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'un hasretinden gözyaşı dökmesiyle görme yetisinin kaybetmesine, Hz. İsa'nın da kör olan kişileri tedavi edip gözlerini açması, görmelerini sağlamasına da telmih yapılmıştır.

Ahmedî Divanı'nda 12 yerde görme yetisini kaybetmiş anlamına gelen kelimeler (âmâ, kör, kur, ekme) geçmektedir. Ahmedî Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'a olan hasretinden gözünü kaybetmesine, nergis çiçeğine, sürmenin hem tedavi amacı hem de sür- fiilinin olumsuz ekine beyitlerinde değinmiştir. Bunları yaparken de Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'u tekrar görmesi, oğluna kavuşmasını ona olan sevgisinden ağlayarak gözlerini kaybetmesine bağlamıştır. Diğer beytinde sevgiliye olan hasretinden düşmanlarını sorumlu tutmuş ve onların kör olmalarını isteyerek beddua etmiştir. Ayrıca göz ile ilgili menekşe ve nergis çiçeğinin bağdaştırıldığı klasik şiirde Ahmedî de bu çiçeklere görme engeli anlamında kullanılan kelimelerle birlikte yer vermiştir.

*Yakûb ki olmışıdı anun gönli dâr-ı hüzn
Görmezdi Yûsufî **gözine irmese âmâ** (K. V/49)*

"Hz. Yakup'un gönlü hüzünler evine dönmüştü. Hz. Yusuf'u, gözüne körlük gelmeseydi görmezdi. (Hz. Yakup oğlunun ayrılığından sonra öyle bir ağladı ki gözüne körlük gelmişti)

*Yârdan ayrılduguma oldı şâd agyâr iy Hak
Bini yara irgürüp **kör itsen** agyârı n'ola (G. 7/2)*

"Sevgiliden ayrıldığımdan dolayı bizi ayırmaya çalışan düşmanlar çok sevindi. Ey Allah'ım beni sevdiğime kavuşturup diğerlerini de kör etsen ne olur?"

*Ayagun tozin itse sürme nergis
Kala mıydı aceb bu resme **ekmeh** (G. 548/6)*

"Ey nergis, ayağının tozunu sürme olarak kullanma, bu tablo gibi güzel olan resme (sevgiliye) kör kalmak ne mümkün?"

b) Âmâyaya Dair Geçmişten Günümüze Tıbbi Bilgileri

Görme kaybıyla ilgili en eski kaynaklardan olan Uygur tıbbıyla ilgili yapılan çalışmalarda da bu duruma rastlanmıştır. Göz hastalıkları olan puslu görme, göz yaşarması, göz adalelerinin felci, körlük, gece körlüğü gibi hastalıklardan da bahsedilmiş, görmeyen göz ile ilgili reçete dahi yazılmıştır: "Yana kişi ötin alıp böri-ile köz-ke sürtser açılır." (*Eğer insan ödü kurtlu göze sürülürse göz açılır*) 1000 yıl önce yazılmış olmasına rağmen bu metnin dili oldukça anlaşılır bir şekildedir (Bayat, 2016: 248).

Görme engellilik, tarihte her toplumda farklı şekillerde yorumlanmış olmakla birlikte, insanın en değerli duyusunun kaybı olarak düşünölmüştür. Antik Çağ'dan itibaren görme engellilik, merak uyandıran fiziksel bir durum olarak algılanmış; Antik Çağ'da "doğüstü güçlerin" körlüğe yol açtığına inanılmış; Orta Çağ'da ise insanın görme yetisinden mahrum bırakılması yaygın bir ceza şekli olarak uygulanmıştır. Bu çağrışımın etkisiyle de görme engellilik, toplumda olumsuz bir algı yaratmış ve görme engelli bireyler Orta Çağ Avrupası'nda toplum yaşamına tam olarak dâhil edilmemişlerdir. Rönesans Avrupası'nda da görme engellilik, bir yandan

“ceza”, diğ er yandan ise “ruhanî içgörü”nün yansıması olarak bir “ödül” şeklinde değ erlendirilmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, artan hastalıkların çeş itli engellilik durumlarını beraberinde getirmesiyle, görme ve diğ er engellilerin toplumsal açıdan görünürlüğü artmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte ise görme engelli bireylere yönelik toplumsal düzenlemelerin ivme kazandığı görülmektedir (Subaşıoğlu ve Atayurt Fenge, 2019: 545).

Selçuklu ve Osmanlı Türkleri, halk için sağlık ve sosyal yardıma çok önem vermiş lerdir. körhâneler (âmâlar yurdu) gibi mekânlar yaptırmış lar, kimileri camilerde hafızlık yaptıkları için “hafız” diye anılmış , kimileri ise bakırcı ve demircilerin yanında, küçük esnafın yanında çalış mıştır (Subaşıoğlu ve Atayurt Fenge, 2019: 626).

Günümüzde körlük řu şekilde ifade edilmektedir: *“Görme sinirlerini oluşturan nöronlar doğarken bir kez gelir ve diğ er hücrelerde olduğu gibi kendini yenilemez. Gözde ışığın düştüğü ağtabakası ve ağtabakasından gelen sinyalleri beyne ileterek görmeyi sağlayan optik sinirler hasar görürse körlük ortaya çıkmaktadır.”*

Tüm düzeltmelerle birlikte gören gözün doğ al görme gücünün 1/10 inç görme keskinliğine ya da daha azına sahip olan veya görme açısı 20 dereceyi aşmayan kişilere görme engelli denilmektedir. Görme engelliler *“Hiç görmeyenler, Az görenler ve Görme yetersizliği”* olanlar olmak üzere 3 grupta incelenmektedir.

Görme engelli olan bireylerin eğitiminde; braille alfabesi, okuma tablosu, tablet ve kalem, braille rakamları, küp kasa – küp taş, taylor kasa, abaküs, braille daktilosu, bilgisayar yazılım ve donanımları, optik ve optik olmayan yardımcı araçlar, elektronik yardımcı araçlar, standart ve elektronik bağımsız yazılım araçları, laboratuvar araçları kullanılmaktadır.

Görme engeli olan kişide hareketi tayin etmede kullanılan yardımcı araçlar ise; uzun baston (beyaz baston), rehber köpek, gören rehber kişiler, elektronik cihazlar, gören gözdür (navigasyon) (Görme Yetersizliği, 2017: 6-29)

4.3.3. Göze Ak Düşmesi

a) *Ahmedî Divanı’nda Göze Ak Düşmesi ile İlgili Kavramlar:*

Klasik edebiyat şairleri tarafından genellikle aşığın sevgili uğruna ağlamaktan gözüne ak düşmesi anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Şair aşığın şiddetli ağlamasıyla gözünde oluşan beyazlığı kimi zaman onu sedefin içinde olan inci kimi zaman da badem gülü ile bağdaştırmıştır. Klasik şiirde nazardan, sevgiliye uzun bakmaktan, sevgilinin kırmızı dudaklarını düşünüp şarap içmiş gibi olup kendini hayal dünyasından alamamasından bu hastalık meydana gelmiştir.

Remed: Göz ağrısı, göz iltihabıdır (Devellioğlu, 2010: 1035). Gözlerin görmesine engel olan bu hastalığın tedavisinde gözler dışarıdan ışıktan ve havadan zarar görmemesi için siyah, sarı, kırmızı, mavi renkli örtüler ile bağlanmaktadır. Sürme ve gülsuyu da remed hastalığını iyileştirmek için kullanılmaktadır. Şairin çekmiş olduğu sıkıntılar, nazar değmesi ve sevgilinin ayrılığından dolayı çok ağlaması remede neden olmaktadır (Sona, 2017: 699).

Sebel: Göze inen, görüşü dumanlı ve bulanık hâle getiren perde, dumanlı ve bulanık görme hastalığıdır (Devellioğlu, 2010: 1080). Tıp metinlerinde gözde örümcek ağı gibi çekilmiş kalın ve kızıl bir perde olarak tarif edilmekle birlikte bazen de kızılığın azaldığı ve göze bakınca bulut gibi nesnelere görüldüğü şeklinde ifade edilmiştir. Tıp kitaplarından olan Mürşid’de de

sebel hastasının güneşe ve ışığa bakamayacağı belirtilmektedir. Hastalığın tedavisinde de sürme kullanılmaktadır (Aynacı, 2012: 35-36).

Ahmedî Divanı'nda da göze ak düşmesi anlamına gelen *remed*, *sebel* gibi kelimeler kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliğini üstün tutup diğer bakışları, nergis çiçeğini kusurlu görüp bu hastalıklarla bağdaştırmıştır.

*Yüzüne gül gözüne nergis disem
Gül degül bî-hâr u nergis bî-remed* (G. 125/4)

“Ey sevgili! Senin yüzüne gül, gözüne ise nergis desem bile yakışık almaz. Çünkü gül dikensiz, nergis de kişinin gözüne gelen ağrıdan, ağlamaktan dolayı perdesiz olmaz. Sen onlardan güzelsin ey yar!”

*Bû Bekr bir göziyle nazar ider idi ana
Ki ol gözde yogırdı **sebel ü zulmet ü gışâ*** (K. V/74)

“Hz. Ebu Bekir bir gözüyle ona öyle güzel bakardı ki, onun gözünde ne bir kusur, ne bir bulanık görme, ne de görme duyusunu kaybetme vardı.”

b) Göze Ak Düşmesine Dair Geçmişten Günümüze Tıbbi Bilgileri

Geçmişte de var olan bu hastalık için İbn-i Şerif göze düşen akı gidermek için ilaç terkip ettiğini, gözü açtığını ifade etmiştir. Verdiği formülü üç veya dört kere göze ekilmekle, gözde iyice artmış, göz bebeğine yürümüş olan ve görmeye mani olmaya başlamış olan ağrı ve tozunu soyup giderdiğini söylemiştir. (Yadigar-ı İbn-i Şerif: 194).

Uygur tıbbında da göz hastalıkları için verdikleri reçetede bu hastalık için de şöyle bir ifade yazmaktadır: *“Köz yaruk-suz bolup üküş telim yaş aksar köz öz-e sürtser y[i]me edgü bolur.”* (Eğer bir göz paslanır ve çok yaş gelirse o zaman kendir yağı sürülürse iyi olur) (Bayat, 2016: 248).

Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i Nurü'l-Uyûn adlı Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir tıp yazmasında göze ak düşmesi hastalığının tedavisinde vücuttaki hastalığa sebep olan maddeyi artırıcı ilaçların kullanılmaması gerektiğini, hastalıklı bölgeyi ve vücudu kan alma ve ishal yoluyla temizlenmesi gerektiği tavsiye edilmiştir (Parlar, 2016: 144).

Günümüzde gözde beyaz lekeler; yaralanma, enfeksiyon gibi nedenlerle gözün önündeki camsı tabakada beyaz lekeler meydana gelebilmekte ve oluşan bu lekeler tam görme kaybına yol açabilmektedir. Kişinin görmesinde problem olması ve gözde beyaz lekelerin meydana gelmesiyle oluşan estetik problemden dolayı kişi psikolojik olarak da etkilenmektedir.

3.3.4. Gözün Kanlanması

a) Ahmedî Divanı'nda Gözün Kanlanması Kavramı:

Gözün kanlanması sorunu gözün yüzeyinde bulunan küçük kan damarlarının genişlemesi ile meydana gelmektedir. Edebiyatımızda şairler tarafından özellikle sevgilinin acı ve üzüntüsünden dolayı aşkın kanlı gözleri sık kullanılan terimler arasında yerini almıştır. *Gözünü ciğer*

kaniyla doldurmak, gözünden kanlı yaş akacak kadar çok üzölmek, çok ağlamak, acı çekmek, gözlerini kan yapmak, uykusuzluk, yorgunluk yahut çok ağlamak anlamlarına gelen gözleri kan çanağına dönmek deyimlerini kullanarak gözde olan kanlanmayı ve o kanı da beyitlerinin arasında akıtmışlardır.

Ahmedî de sevgiliden oluşan aşk ve bu aşkın oluşturduğu acı, ızdırab nedeniyle artık gözünden kan gelmekte olduğunu çeşitli edebi sanatlar vasıtasıyla dizelere dökmüştür.

Cemâlün iştîyâkında gözüm kan yaş döker n'ola
Ayagunun tozundan sen gözüme tûtiyâ kılsan (G. 344/6)

“Ey canımdan çok sevdiğim yar! Senin yüzünü görme isteğimden gözüm artık yaş yerine kan döker oldu sen ayağının tozundan gözüme sürme tozu sürsen n olur ki?”

Ahmedînün yüregine zahm urur gamzen ohı
Pes nedendür kim dökölür bunca kanı çeşmümün (G. 354/9)

“Ahmedî'nin yüreğine yüzündeki gamzen oku yara açar hale geldi ey sevdiğim! Bunca gözümün kanı neden dökölür ki? (yüreğimde açtığın yara gözümdeki yaş yerini kana bıraktı)”

a) **Gözün Kanlanmasına Dair Geçmişten Günümüze Tıbbi Bilgileri**

İbn-i Sina eserinde gözün kan damarlarının doluluğuna sebep olan şeyin genel hılt fazlalığı olduğunu belirtmiştir. (Topdemir, 2009: 525). İbn-i Şerif “Yâdigâr” adlı eserinde gözde oluşan kanlanmayı ve ağrıyı gidermek için *Kadıntuzluğunun* kökünün yardımıyla özel bir tarif hazırlamıştır (Yadigar-ı İbn-i Şerif: 194).

Gözün kanlanması, günümüzde ifade edildiğine göre: “Gözün sklera tabakası (gözün beyaz kısmı) ile göz yüzeyinde bulunan konjonktiva (şeffaf tabakanın) arasında bulunan kılcal damarların, aşırı genişlemesi ve kan toplaması ile ortaya çıkan durumdur.” Gözün pembe ya da kırmızımsı gözükmesinden dolayı “pembe göz” de denilebilir. (The Royal Children Hospital, 2018: 1).

Gözde kanlanma genellikle gözde oluşan enfeksiyonlardan, alerji, tahriş, göz yorgunluğundan kaynaklanabilmektedir. Uykusuzluk, bilgisayar, telefon ve televizyon gibi ışık yayan ekranlara uzun süre odaklanmak, herhangi bir kimyasala maruz kalmak ve uyuşturucu, alkol, sigara gibi zararlı maddeleri kullanmak (kalp ve damar sistemini olumsuz etkilediğinden dolayı) gözde kanlanmaya neden olabilmektedir. Belirtiler ağrı, akıntı, kırmızılık, kaşıntı, ışığa duyarlılık ve görme değişiklikleridir. Ayrıntılı tıbbi öykü alınmalı ve fizik muayene yapılmalıdır. Tedavi nedene göre düzenlenir ve uygun rahatsızlığı gidermek için plan yapılmalıdır. Hekimin uygun gördüğü göz damlası, antibiyotikli kremler ve oral ilaçlar da kullanılmalıdır. (Aydoğan vd. 2010: 77-82).

4. SONUÇ

Avnî, Ahmedî, Zâtî, Sehî Bey, Adnî, Fuzûlî, Bâkî, Azîzî, Süheylî gibi şairler başta olmak üzere çeşitli yüzyıllarda hekimlik mesleğini icra eden divan şairleri olmuştur. Özellikle hekim

olan şairler, divanlarında tıp ilmine ait mazmunları sıklıkla kullanmıştır. Bu mazmunlar sadece hekim şairler tarafından değil; neredeyse tüm divan şairleri tarafından da anlam çerçevesi etrafından ele alınmıştır. Çeşitli hastalıkların ve tedavi şekillerinin edebî ruhla birleşmesiyle ortaya eşsiz teşbihler çıkmış olması, dikkat çekicidir. Sevgilinin ayağından çıkan toz, âşık için en kıymetli nesnelere dendir. Sevgilinin fitne çıkaran bakışları, bağdaki çiçekleri bile hasta eder. Sevgilinin işveli bir bakışı, en onulmaz hastalıkları iyi eder. Bunlar gibi sayısız benzetme unsuru, mazmunlaşarak divanlarda yerini almıştır.

Kimi zaman sevgiliden ayrı olmanın verdiği acı; kimi zaman ise hastalıktan duyulan ızdırıp dile getirilmiştir. Tıbbi mazmunlar o derece ustaca kullanılmıştır ki bazen hicveyelerde yer verilmiştir. Zaman zaman da öğüt maksadıyla bu mazmunlara beyitlerde yer vermişlerdir.

Klasik şiirde kullanılan bu mazmunlarla yazılan eserlerden yola çıkarak Ahmedî Divanı'nda hasta ile ilgili kullanılan terimlere ve bazı göz hastalıklarına değinilmiştir. Bunların da günümüzdeki yeri tespit edilip modern tıptaki tedavileri ve tanımları ele alınarak karşılaştırılmıştır. Göz âşıklık kavramında önemli bir yerdedir. Sevgiliye olan aşkından dolayı âşık gözle ilgili çeşitli hastalıklara tutulmuştur. Âşık olan kişi her ne kadar ruhuyla sevse de yine de sevgilisini, onun yüz hattını, bakışını, kirpiğini, tüm vücudunu aynı zamanda gözüyle de görüp kalbinde harmanlamıştır. Âşık, aşk odunu yakan ve her zerresinde bu aşkı hisseden kişidir. Âşık, sevgiliyi göremediğinde yahut ondan bir cevap alamadığında gözünü kimi zaman ağlamaktan kaybetme noktasına bile gelebilmektedir. Sevdiği uğruna âşık gözünü kaybetse; bu dert ona hoş gelir. Âşık bu dertlerden dolayı elem duymaz aksine bu durumdan haz alır. Çünkü o, kendi ruhuna aşına olan sevgilisini, ruhlar âleminde tanışık olduğu ruhu, bulmuştur.

Sonuç olarak Ahmedî eserini icra ederken tababet unsurlarına yer vererek toplumsal konulardan uzak kalmadığını göstermiştir. Duygu ve düşüncelerini şair gibi ifade etmekle birlikte, aynı zamanda bir hekim gibi tıbbi malzemeyi kullanarak divanını inşa etmiştir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr-ı İbn-i Şerîf (2017). Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 2.bs., İstanbul.
- ARGUN, C.E. ve DURSUN, K.G, (2010). "Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği", İstanbul, 18.
- ATASEVEN, Y. ve ÖZTÜRK, A. (2018). "Divan Şairlerinin Kaleminden Hastalık ve Sağlıkla İlgili Unsurlar: Lârendevî Siyâhî Örneği", Karaman Kitabı: Cilt II, Karaman ve Edebiyat, Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, 91.
- AYDOĞAN, Ü., DOĞANER, Y. Ç. ve AKBULUT, H. (2010). "Birinci Basamakta Kırmızı Göze Genel Yaklaşım", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 14(2), 77-82.
- AYNACI, M. (2012). "Divan Şiirinde Geçen Göz Hastalıkları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9.
- BAYAT, A. H. (2016). Tıp Tarihi, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, 3. bs., İstanbul.
- BAYAT, A. H. ve OKUMUŞ, N. (2004). Muhammed bin Mahmûd-ı Şîrvânî, "Mürşid", Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 282.
- BAYRAM, Y. (2007). "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler" *Turkish Studies*, Tunca Kortantamer Özel Sayısı-II, Volume 2/4, 209-219.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Ötüken Türkçe Sözlük, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2790.
- DEVELLİOĞLU, F. (2010). "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat", Aydın Kitap Evi Yayınları, Ankara.
- İbn Sina Doğu'nun Sönmeyen Yıldızı (2009). Hazırlayan: Hüseyin Gazi Topdemir, Say Yay., İstanbul, 525.
- KESKİNBORA, K. ve YEŞİLLİ, M. (2006). "XV. Yüzyılda Anadolu'da Şaşılık Nedenleri ve Tedavisine İlişkin Bilinenler", *Türkiye Klinikleri Oftalmoloji Dergisi*, 16(2), 69-70.
- KUT, G. (1989). Ahmedî, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2, İstanbul, 165-167.
- KÜSBECİ, T. (2015). "Şaşılık ve Ambliyopi", Derman Medical Publishing, Afyon, 189-201.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2017), *Görme Yetersizliği*, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, 6-29.
- PARLAR, Z. (2016). "Eski Anadolu Türkçesi Tıp Metinlerinden Kitâb-ı Kehhâl-nâme-i Nurü'l-Uyûn'da Hacamat", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Aralık, 2(2), 144.
- SARI, M. (2012). "Türk Dilinde Eş Anlamlılık ve 'Sayru-Sökel' Sözlüğü", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3*, Summer 2012, Ankara-Turkey, 2224-2225.
- SCAMBLER, G. (1991). "Helt and Illness Behaviour", *Sociology as Applied to Sociology*, Bailliere Tindall, aktaran: Zafer Zirhinlioğlu, *Sağlık Sosyolojisi*, Nobel Kitap, Ankara, 2012, 39.
- SONA, F. (2017). "Klasik Türk Şiirinde Bir Göz Hastalığı: Remed", *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu*, 699.
- SUBAŞIOĞLU, F. - ATAYURT FENGE, Z. Z. (2019). "Dünyada Ve Türkiye'de Görme Engellilik: Zaman Çizelgesi", *DTCF Dergisi* 59.1, 545-626.
- The Royal Children Hospital, 2018: 1.

ÜLGEN, O. (1993). "Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar", *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 96-97.

ZÜLFE, Ö. (2012). "Şiir Dilinde Anlam Çağrışımları", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 9, İstanbul, 151-166.

EXTENDED SUMMARY

Classical poetry, which has housed Ottoman culture for centuries, reflected all the beliefs, traditions and customs of the people. The fact that he also talked about diseases, treatment methods, alternative medicine or even preventive medicine is proof that classical Turkish literature does not belong only to the palace. In these poems written by different poets in different centuries, these two subjects, which actually felt like opposites, appear to be chain-like. Our poets, who masterfully dominate verses using literary arts, have also gained a place in the field of tababet through excuses and inspirations. We can understand that human anatomy is not just a machine, that human spirit, feelings are processed into poetry, that music is used in the treatment of diseases, and even that it is made personalized with certain hours and certain authorities. Today, it can be considered as a reflection of personalized treatment in the past.

The health science affecting the individual and the foundation of society was influenced by both literary arts and poetic masters, ideas and ideas in the literature of the sofas and the literary world. With the combination of health, disease, treatment with the spirit, sometimes the pain caused by the lover is sometimes given the advice given to the criticism of a person.

Based on the works written in ancient times of these excuses used in Classical Literature, the terms used in The Ahmadi Divan and the definition, diagnosis and treatment of some eye diseases were mentioned. These are also detected and compared to today's location. The eye is an important place in the concept of love. Because of his love for the lover, he is afflicted with various diseases related to the eye. These were also identified in our study and presented with samples from the Ahmadi Divan. Although the person who is in love loves it with his soul, he is still the one who sees his lover, his face line, his gaze, his porcupine, his whole body and blends his whole body with his eyes and blends it in his heart, burning the love wood even more and feeling it all the particle of himself. The sense of vision can make the person who is in love in love against the half and incinerate, when he can't see the lover or get an answer from him, he can even reach the point of losing his eye from crying sometimes. When the heart loves it, it will not be eye-catching, nor will it be heard, nor will it be heard from the lover. These are only a tool to reach the lover. Yet his soul has already reached your love. It's nice to lose his eye for her sake, she'll never hear a hand, but she'll like it better. Because he has found the spirit he is familiar with from the realm of spirits who are familiar with his own soul.